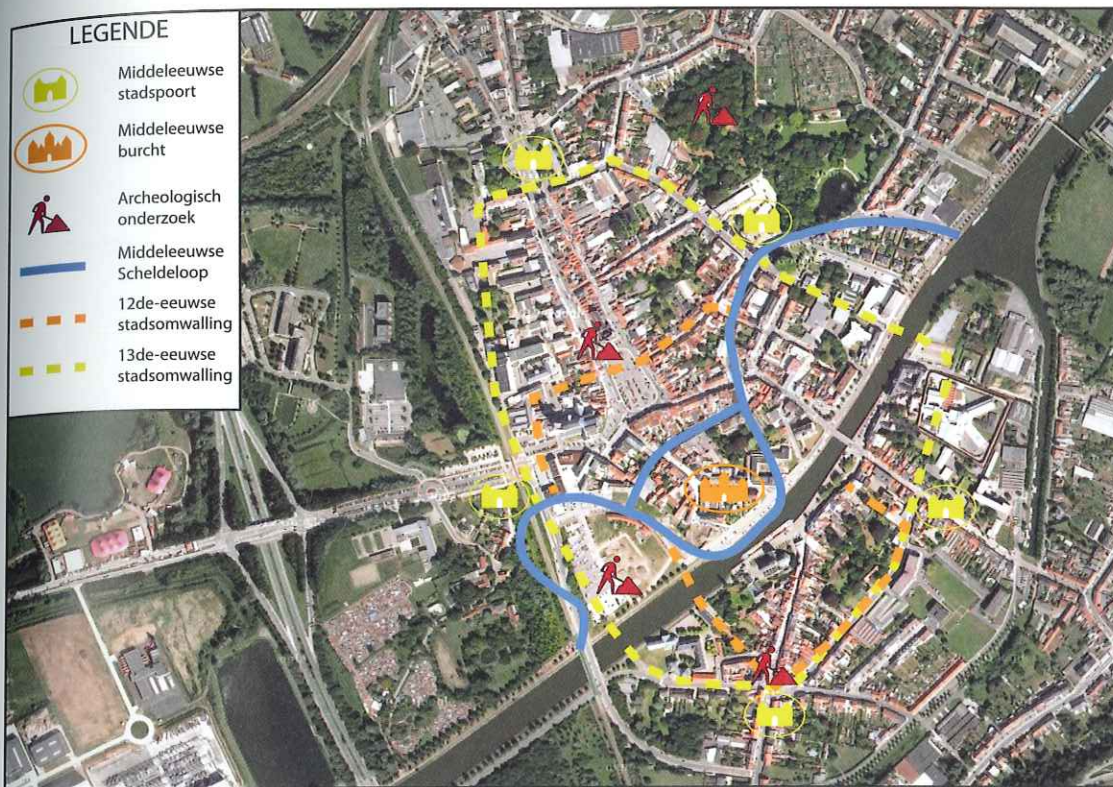

De muur van Oudenaarde

EEN BLIK ONDER DE KASSEIEN

Anno 2012 lijkt Oudenaarde net als de meeste Vlaamse steden een kluwen van straten. Die maken niet alleen jaarlijks deel uit van het strijdperk van de Ronde Van Vlaanderen, ze zijn ook ooggetuigen van een boeiende en tumultrijke stadsgeschiedenis. Daarin speelden ook de versterkingen van de stad een grote rol. Hoewel er van de middeleeuwse ommuring van Oudenaarde vandaag niets tastbaars is overgebleven, schuilt er onder de kasseien meer dan we durven vermoeden.

De geschiedenis van deze stad aan de Schelde gaat terug tot het begin van de 11de eeuw. Op de linkeroever van een bocht in de rivier werd toen een versterking opgericht, de zogenaamde *turris Aldenardensis*. Het is bij lange niet het enige defensieve bouwwerk dat in die periode in het grensgebied tussen Frankrijk en het Heilige Roomse Rijk (Duitsland) verrees. De 'toren' heeft wellicht ook gediend om de lokale economische belangen te beschermen en zal zeker een aantrekkingskracht hebben uitgeoefend op handelaars en ambachtslui van diverse pluimage. Niet alleen

ter verdediging, maar ook om een eigen identiteit te creëren, volgde al gauw de oprichting van een eerste stadswalling. Die bestond uit een aarden wal en een gracht van meer dan vijfhonderd meter die aansloot op de Schelde, die zelf al een natuurlijke barrière was. De hele constructie omsloot een gebied van zo'n vijf à zes hectare. Archeologen vermoeden dat ze in 2008 op de Grote Markt, ter hoogte van de Sint-Walburgakerk, een deeltje van die gracht hebben aangesneden.

STADSUITBREIDING

In de schaduw van het prille Oudenaarde, aan de overkant van de Schelde, probeerde een groep ondernemende lieden, gestimuleerd door de heren van Oudenaarde-Pamele, op datzelfde moment een eigen min of meer onafhankelijke gemeenschap op te richten. Het huidige stadsdeel Pamele is wat rest van die nederzetting, die in de 12de eeuw zelfs uitgroeide tot een stad met een eigen omwalling. Voor informatie over het uitzicht van die woonkern konden archeologen tot voor kort alleen een beroep doen op het 16de eeuwse stadsplan van Jacob van Deventer. Daarop zijn enkele restanten van een gracht te zien. Het is pas bij een opgraving op het Raepsaetplein, in 2012, dat ze een deel van die minstens vijftien meter brede gracht hebben gelokaliseerd.

Luchtfoto van de Baarpoot © SOLVA

De muur van de tweede stadsomwalling op De Ham tijdens het onderzoek © Ruben Pede

Archeologen leggen de muur van de tweede stadsomwalling op De Ham bloot © Ruben Pede

Het succes van beide steden is af te leiden uit de grote 13de-eeuwse stadsuitbreiding, waarbij Oudenaarde en Pamele binnen dezelfde stadsomwalling kwamen te liggen, weliswaar nog steeds gescheiden door de Schelde. Het was de eerste stap naar de opslorping van Pamele door Oudenaarde. Aanvankelijk bestond de nieuwe versterking uit een gracht en een aarden wal van ongeveer tweeënhalf kilometer lang, maar al snel, rond 1290, volgde een versterking. De nieuwe stadsmuur telde dan vijf grote poorten die vanuit alle windrichtingen toegang verschaften tot de stad. De 42 hectare grote stad heeft sindsdien de vorm van een peer, die ook vandaag nog vanuit de lucht te herkennen is.

Panorama van Oudenaarde, I.D. Maire, 1667 © Schepenzaal Oudenaarde

Over de 13de-eeuwse stadsmuur hebben archeologen dankzij verschillende opgravingen iets meer informatie dan over de oudere versterkingen. Zo stootten ze in 2008 bij graafwerken op de Ham nogal onverwachts op een bakstenen muur van een meter breed. Bij het blootleggen bleek dat de muur niet massief was, maar gebouwd op pijlers die door een boog met elkaar verbonden waren. Nader onderzoek bevestigde dat het gaat om een deel van de stadsomwalling.

DE BAARPOORT

Vier jaar later kregen archeologen opnieuw de kans om die laatmiddeleeuwse stadsversterking te documenteren. Op het Raepsaetplein, op de rechteroever van de Schelde, legden ze op enkele weken tijd een van de vijf stadspoorten, de Baarpoort, bijna volledig bloot. De fundering van het massieve bouwwerk geeft een goed idee van hoe zo'n toegangspoort er moet hebben uitgezien. Het gebouw bestaat uit twee U-vormige torens met daartussen een doorgang. De torens hebben een bakstenen kern en voor de afwerking van de buitenzijde gebruikten de middeleeuwse architecten grote, mooi afgewerkte blokken Doornikse kalksteen die via de Schelde zijn aangevoerd uit Henegouwen. Het opgegraven poortgebouw is opgericht in de 14de eeuw. Beide torens zijn opgebouwd vanuit een grote bouwput. Naarmate de werkzaamheden vorderden, werd die put geleidelijk opgevuld. Aangetrapte laagjes tonen aan dat op verschillende niveaus in de bouwput tijdens de werkzaamheden gelopen is. De omvang van de muren, tot meer dan twee meter dik, is al voldoende om het defensieve aspect van de constructie aan te tonen. De Baarpoort moet er dan ook zeer spectaculair hebben uitgezien. Voor een bezoeker van het middeleeuwse Oudenaarde moet het bijzonder imponerend geweest zijn om de stad binnen te komen via zo'n indrukwekkend bouwwerk.

De gerestaureerde gracht in het Liedtspark © Kris Vandevorst, Onroerend Erfgoed

AARDEN WALLEN, GRACHTEN EN BASTIONS

Met uitzondering van enkele herstellingen bleef het uitzicht van de stadsmuur tot in de 16de eeuw ongewijzigd. De opkomst van het kanon stelde echter nieuwe eisen aan verdedigingswerken. Stenen muren bleken niet goed bestand tegen kanonskogels en maakten plaats voor brede aarden wallen. Vooruitspringende driehoekige bastions vervingen de oude stadstorens zodat er geen dode hoeken meer in de verdediging zaten. Die veranderingen startten in Oudenaarde aan het einde van de 16de eeuw onder leiding van krijgshoofd François de La Noüe en werden verder geperfectioneerd vanaf 1670. Wie zich de geschiedenislessen nog voor de geest kan halen, weet dat Lodewijk XIV, beter bekend als de Zonnekoning, op dat moment de plak zwaaide in Frankrijk. De agressieve expansiepolitiek van Lodewijk, waarbij ook Oudenaarde voor een tijd werd ingepalmd, veranderde grondig het uitzicht van de stad en heel wat andere West-Europese steden. Een van zijn generaals, Vauban, bleek over een uitzonderlijk technisch en militair vernuft te beschikken en perfectioneerde de vestingbouw. De laatmiddeleeuwse stadsversterkingen werden verbouwd tot een complex geheel van wallen, grachten en geometrische bastions. Bij een aanval volstond het niet langer om een deel van de versterking in te nemen om de hele stad te doen vallen. Een schitterende 18de-eeuwse maquette laat nog steeds zien hoe het versterkte Oudenaarde er toen uitzag. Overblijf-

selen van de militaire bouwwoede zijn nog terug te vinden in het Liedtspark. De driehoekige vorm van het groene hart van de stad verraadt de vroegere aanwezigheid van een 17de-eeuws bastion. Om het verleden in ere te herstellen besliste het stadsbestuur om de gracht te laten uitgraven.

Als de omwalling van Oudenaarde dan toch zo imposant en karakteriserend was voor de stad, hoe is het dan zo ver kunnen komen dat er bovengronds niets meer van te zien is? Het antwoord is voor een deel te vinden bij de 18de-eeuwse Oostenrijkse monarch Jozef II. Diens zus Marie-Antoinette trouwde met de Franse koning waardoor versterkingen aan de westgrens van zijn rijk plots overbodig waren. Vanaf 1782 volgt de ontmanteling en verkoop van militaire gebouwen en gronden. De 19de-eeuwse industriële revolutie versnelde het proces. De middel-eeuwse stadsmuren vormden een te strak keurslijf voor een stad in volle expansie. Uiteindelijk verdwenen de laatste stadspoorten van Oudenaarde in 1860 uit het straatbeeld. Vandaag herinneren alleen nog straatnamen als Meerspoort, Remparden en Tussenmuren aan die ooit monumentale verdedigingswerken.

Stijn Van Cauwenbergh en Wouter De Maeyer